

De hamborgske erkebispers forsøg på at generhverve primatet over den nordiske kirke.

Af A. D. Jørgensen.

Oprettelsen af det nordiske erkebispedømme er et vendepunkt af største betydning i vor kirkes og derved i hele vor folkeudviklings historie; den afslutter for lang tid den tyske indflydelse og danner udgangspunktet for en ny og kraftig stræben i alle retninger af det kirkelige liv. Thi der er neppe noget andet tidsrum, reformationen måske undtagen, der i rig udvikling kan maale sig med det tolvte århundrede: rige klostre oprettedes trindt om i landet og blev midtpunkter for en højere kultur, stenkirker voxede ligesom frem af jordens skjød, forholdet mellem kirkens tjenere og lægfolket ordnedes efter en ny tankegang, og mænd som Eskil og Absalon, Andreas Sunesøn og Saxe fremgik af klosterskolernes stilhed.

Meget af dette vilde sikkert også være fremkommen uden den nationale kirkes selvstændighed; men det er dog et stort spørgsmaal, om det vilde være kommen saa fyldigt og rigt som det nu formede sig, og om vor kirke vilde have efterladt sig så storslåede minder eller have skaffet sig en så velgjørende indflydelse på rigets hele udvikling som den nu gjorde. Således som århundredets historie nu foreligger, er det vanskeligt at tænke sig, hvorledes alt vilde have stillet sig, om Eskil og Absalon havde været Hamborgs lydbisper, og erkebispeddømmets oprettelse i Lund synes i den grad at være fremgået af forholdenes natur.

at en anden udviklingsgang noget nær må forekomme os som en umulighed, med mindre også Danmarks tilværelse som rige skulde nået en brat ende i hine farefulde tider. Asgers udnævnelse til Nordens primas var et brud, der var længe forberedt, og da det var sket, hævdedes med hele den ihærdighed der var sagen værdig. Hele Norden anerkjendte da ogsaa fra første færd af Lunds høihed, og endnu et århundrede efter, da dog næsten det meste af hin tids idrætter var sunket i glemsel, mindedes Saxe, at »paven derved udfriede os fra den saxiske højhed« og gav os »frihedens ret«¹⁾.

Anderledes maatte det selvfølgelig stille sig for de hamborgske erkebisper, der derved mistede den langt overvejende del af deres kirkeprovins. Hamborg, der for et halvt hundred år siden havde drømt om at komme i spidsen for et nordisk patriarkat, omfattende de saxiske, vendiske og skandinaviske folk²⁾, så sig nu pludselig reduceret til det mindste blandt de tyske erkestifter, og den rolle det skulde spille i det romerske kejserrige efterat have fuldendt sit missionsværk mod nord, afbrødes før den var rigtig begyndt. Det var derfor ingenlunde godvillig det opgav primatet over Norden, og den modstand der forhaalede bruddet mindst i en menneskealder, fortsattes længe efterat det syntes at være afgjort for bestandig. Hamborg kom derved til at føre en lignende kamp mod os, som den Köln et par århundreder tilbage i tiden havde påført det selv, dengang nemlig kong Ludvig 858 havde henlagt Bremens bispedømme til Ansgars fattige erkestift, — en ordning som Köln gjorde indsigelse imod i over hundrede år³⁾.

Hamborgs bestræbelser mod den nordiske kirkes selvstændighed blev som bekjendt uden synderlige følger, og de agtedes så ringe i den nærmest påfølgende tid, at vi

¹⁾ Saxo, ed. Müller, p. 610: »eam (Lundam) Saxonica ditone eruit, •Dania — libertatis jus — assecutus est.«

²⁾ Helveg: Den d. kirkes hist. til reformat. I, 168.

³⁾ Lappenberg: Hamb. Urkundenbuch. N. 14, 23, 25, 26 og 37.

end ikke har mindste efterretning om dem i nogen dansk kilde; men de kaster dog næsten hver gang nyt lys også over andre af vore temmelig indviklede forhold og får derved en historisk betydning, der ellers neppe vilde tilkomme dem. Det vil derfor ikke være aldeles uden betydning endnu engang i sammenhæng at undersøge de herhenhørende kilder, og det såmeget mere, som der til de hidtil bekendte, der på flere steder vistnok tillader en anden forklaring end den der i almindelighed gives dem, i den senere tid er kommen en forhen ubekendt eller upåagtet af ikke ringe betydning.

De hamborgske forsøg udgår på en enkelt undtagelse nær fra de to erkebisper Adelbero og Hartvig, og fremstillingen falder derved naturligt i to hoveddele.

I. Adelbero, 1123—48.

De to første erkebisper i Hamborg efter Nordens udskillelse, Humbert og Frederik, gjorde intet for at hævde deres højhed over Lund; tiden var heller ikke derefter, thi da Paschalis II, der havde oprettet erkesædet i Lund, var død 1118, blev den store kirkestrid altid heftigere og Tyskland var splittet i to lejre. Det endelige forlig i Worms 1122 og dets bekræftelse i Rom det følgende år faldt derimod netop sammen med Adelberos valg og rejse til Rom, og på dette punkt er det da indsigelserne mod Bremerkirkens uoprettelige tab begynder. Det var ikke at undres over, at paverne ønskede en ny undersøgelse også af dette forhold, nu da alle de tyske anliggender havde fået en ny belysning ved konkordatet i Worms, og det må vistnok bebrejdes Asger som en stor ligegyldighed, at han så hårdnakket sad alle opfordringer til at bevise sin ret overhørig. Derved overlod han pavekurien, der var tilgængelig for så mangfoldige indflydelser, til sine modstanderes intriger, og det var at forudse, at de omsider måtte sejre i en sag, der var dem så magtpåliggende, og i grunden kunde være paven så ligegyldig.

Adelbero hentede strax efter sin udvælgelse palliet i Rom, og de tyske annaler bemærker hertil, at det »ved hans to forgængeres forsømmelighed var tabt og gået over til de Danske«. Fra tysk side opfattedes erkebispedømmet over Norden, Saxen og Vendland altså endnu som en helhed, så at værdigheden kun for en tid var flyttet fra Bremen til Lund, som den før var flyttet fra Hamborg til Bremen, og det er da rimeligt, at også paven er gået ind på denne betragtningsmåde. Da Adelbero derfor nu havde modtaget palliet af pave Calixtus II, indviede han strax en af sine ledsagere til biskop i Sverig for i gerningen at vise, at han var kanonisk indviet primas over den nordiske kirke. For en sikkerheds skyld fik han dog en pavelig legat med, der skulde opfordre de danske bisper, af hvilke man måtte vente modstand, til underkastelse¹⁾. Calixtus II døde imidlertid uden at se nogen ende på den strid, eller rettere uden at sagen kom for hans domstol, og hans efterfølger Honorius II måtte atter sende en legat herop for at mægle i striden mellem Adelbero og »vor broder, erkebisp A. af Lund«, uden at dog heller dette førte til noget resultat²⁾. Også Innocens II søgte forgæves at bringe en mindelig overenskomst istand; Asger anerkjendtes som faktisk erkebisp, ogsaa af tyske prælater, og det synes at have været ham nok³⁾.

Men alligevel lå der som antydnet en stor fare i denne tavshed. De danske love bestemte tremarks-bøder for »retløse« (contumacia), om man undlod at møde tredje gang efter stævning til det lovlige værnething, og »den der er skyldig at betale sine tre mark, han maa ingen søge, om han fanger dele, før han har gjort ret; thi thing skal ikke hjælpe dem, der ej vil gjøre ret efter thingets dom«⁴⁾.

¹⁾ Annales Hildesh. hos Pertz, III 115. *Annalista Saxo* P. VI 759 (aftrykte hos Lappenberg s. 126.)

²⁾ Lappenberg s. 130.

³⁾ *Scriptores rerum Dan.* IV, 218.

⁴⁾ Skånsk lov 4, 9. Jydsk lov 2, 68 og Eriks sællandske lov 2, 51. (Thorsens udgaver).

På denne Asgers »retløse« grundede da også paven sin endelige dom, da han 10 år efter Adelberos første klage »med sine bispers og kardinalers råd« højtidelig udtalte sig for Hamborgs fordringer og atter henlagde den nordiske kirke under Adelberos primat.

Det var dog ikke blot, eller endog kun fortrinsvis fordi Asger havde siddet enhver stævning overhørig, at sagen foreløbig fik dette udfald, skønt det måtte tjene som officiel begrundelse, men det lå nok saameget i de politiske forhold på den tid. Det var kong Lothar af Saxen, der kom til Rom i forsommeren 1133 for at lade sig krone af Innocens II, hvis parti han havde taget i et skisma, hvem dette skridt skyldtes. Det synes at have været en af betingelserne ved opgjørelsen af deres mellemværende, thi de fem buller (til Adelbero, kong Nils, biskop Asger, den svenske konge og hans bisper) er daterede d. 27 Mai, en otte dage før kroningen fandt sted, og Innocens siger selv, at han udsteder dem, »bevæget ved Lothars, sin elskede søns bønner.«

Lothar var udgået af det saxiske hus, der stadig havde sin opmærksomhed henvendt på de danske forhold. To år tidligere stod han foran Danevirke under påskud af at ville hævne sin myrdede ven, Knud Lavard, og kort efter forberedte han sig på et nyt tog herop for at hævne de Tyskere, Harald Kesja havde ladet myrde i Roskilde; men begge gange lod han sig formilde ved Magnus's guld og hyldning, thi Danmarks ydmygelse og det romerske riges hæder var hans egenlige mål. Derfor lod han Magnus højtidelig krone som sin lensmand, efterat han havde aflagt ed på, at han og hans efterfølgere på den danske trone vilde være kejserne tro og lydige (påske 1134). Den plan at støtte Hamborgs fordringer er da kun et led i Lothars politik overfor Danmark, og hans held i denne henseende kunde have fået de sørgeligste følger for riget. Det maatte i høj grad bidrage til at forøge forvirringen i vore fortvivlede forhold, naar valget som her pludselig

stilledes mellem igen at underkaste sig Hamborg, eller at udsætte en så ubefæstet kirke for banlysning og deraf følgende indre opløsning.

Innocens's bulle til Adelbero lød efter en almindelig indledning om paveembedets betydning, saaledes ¹⁾:

»Tidt og ofte har vor ærværdige broder Adelbero, erkebisp af Hamborg, klaget for vore forgængere Calixtus og Honorius høilovlig ihukommelse, som også for os, over at bispem fra Lund og de øvrige danske bisper negter dig den lydighed, de er dig skyldige som deres overhyrde, efter Gregors osv. privilegier. Gjentagne gange er det også befalet dem, såvel af vore forhen nævnte forgængere, Calixtus og Honorius, som også af os, at de enten skulde vende tilbage til lydighed under Hamborgs kirke, eller om de troede at have nogen skellig grund til andet, fremstille sig for det apostoliske sæde med den: men de ringeagtede det apostoliske bud og de hverken kom selv ej heller sendte de talsmænd. For at da ingen skal have fordel af sin retløse, så underordner vi dig atter, efter at

¹⁾ Sepe vtique venerabilis frater noster Adalbero, H. archiep., in presentia predecessorum nostrorum felicitis memoriae, Calixti et Honorii ac nostra questus es, Ascerum Lundensem et alios episcopos Daciae, tibi debitam, sicut metropolitano suo, quemadmodum in antiquis privilegiis Gregorii, Sergii, Leonis, Benedicti, Nicolai et Adriani Romanorum pontificum, continetur, obedientiam denegare. Frequenter autem a predictis predecessoribus nostris Calixto & Honorio, atque a nobis eis mandatum est, ut aut ad tuam et H. ecclesiae redirent obedientiam, aut si quam super hoc iustam se habere confiderent rationem, ad sedem apostolicam uenirent ostendere preparati: ipsi uero apostolicis contempnentes obedire mandatis, nec uenerunt, nec responsales miserunt. Quia igitur nemo lucrum debet de sua contumacia optinere, ex deliberato fratrum nostrorum episcoporum & cardinalium consilio tam Lundensem quam alios episcopos Daciae tibi restituimus. Ad formam itaque priuilegiorum G. . . etc. . . episcopatus Daciae, Swediae, Noruegiae, Farriae, Gronlandiae, Halsingaldiae, Islandiae, Scridevindiae & Sclauorum, karissimi filii nostri, Lotharii regis, precibus inclinati, tibi et per te H. ecclesiae, suae uidelicet metropoli, presenti scripti pagina confirmamus. Lappenberg, N. 144.

have rådført os med vore brødre, bisperne og kardinalerne, såvel ham i Lund som de øvrige danske bisper. På samme måde som Gregor osv. bekræfter vi altså, bevæget ved Lothars, vor elskede søns bønner, ved dette skrift din og derved den hamborgske kirkes højhed over bispedømmerne i Danmark, Sverig, Norge osv. og Vendland«. Derefter følger den apostoliske velsignelse og forbandelse.

Det vilde være næsten ubegribeligt, om der fra dansk side ikke var givet noget tilsvær på denne hårde, men neppe ufortjente tiltale. Der har imidlertid ikke i de tidligere bekendte kilder været noget fast holdepunkt til at følge stridens videre udvikling, og den eneste efterretning der kunde bringes i forbindelse med den, kardinal Martins sendelse til Danmark 1134, er bleven misforstået eller oversat af de kirkelige forfattere, så man er bleven stående ved den antagelse, at bispnen også denne gang lod sagen gå sin egen skæve gang, indtil Innocens af sig selv forandrede anskuelse og anerkendte det danske erkebispedømme på den mest højtidelige måde ¹⁾.

Det træffer sig imidlertid saa heldigt, at i den senere tid en ny kilde er bleven fremdragen af de tyske klosterarkiver, der giver et vigtigt bidrag til belysning af dette forhold. Det er de korte årbøger fra Klosterrad, lidt nord for Aachen, der antages nedskrevne 1148 og de nærmest påfølgende år og nu findes trykte i det store tyske nationalværk ved Pertz (*monumenta Germ.* XVI. 1860. p. 698 sq.), som her giver en uventet oplysning. Der fortælles her nemlig adskilligt om en af klostrets største velgørere, Embrico, der senere døde som munk og efterlod sig en søn Herman og en datter Magrete. Denne søn prøvede alt 1124, da han var kommen til skelsår og alder, at blive valgt til abbed; han havde de unge på sin side og faderens stilling til klosteret var et hensyn der vejede tungt til hans fordel; men alligevel faldt han igennem for en

¹⁾ Müller: Saxo, notæ ub. p. 332. Helveg s. 327 ff.

fremmed, da de ældre frygtede hans hovmodige og fremfusende karakter og vilde hævde det kanoniske valgs uafhængighed af verdslige hensyn. Det samme gentog sig 5 år derefter, og nu forlod Herman mismodig sit hjem og fik af erkebisp Frederik af Køln bolig anvist i Dünewald øst for Rhinen, i nærheden af selve erkebispesædet. Men efterat have henlevet nogen tid i ensomhed her, »drog han til Danmark og blev optagen i en vis biskops følge; af ham sendtes han til Rom til paven, og hjembragte herfra til ham den erkebiskoppelige værdighed og palliet over hele hin egn, der hidtil var undergivet kirken i Bremen, indtil samme Herman ved sine anstrængelser udfriede den derfra« ¹⁾). Dette vidnesbyrd er utvivlsomt og fyldestgørende. Af det følgende fremgår, at det er den samme Herman der senere blev biskop i Slesvig og hvis gravmæle den dag idag findes i Lunde krypte. Derved var det altså at han, skøndt fremmed, kom til saa stor ære i den danske kirke; han fik paven til at tage sin dom tilbage og meddele den nordiske erkebisp en bekræftelse på sin værdighed, — thi det er en let undskyldelig fejl hos den tyske annalist, at han lod det være bispens første udnævnelse.

Spørgsmålet er da kun, til hvilken tid denne Hermans sendelse skal henføres, thi ved første øjekast skulde det synes, at man ikke kunde bestemme den nærmere end til før 1139, da den pavelige legat Theodignus var her i landet hos Eskil ²⁾, siden alle tilknytningspunkter mangler. Al sandsynlighed taler imidlertid for, at den pavelige anerkendelse alt bragtes Asger, og det ikke ret længe efter

¹⁾ »Unde prostremo recedens etiam ab eodem loco Datiam est ingressus, et ibidem clientelæ cujusdam episcopi associatus, a quo Romam ad domnum papam delegatus reportavit ei inde dignitatem et pallium archiepiscopatus totius regionis illius quæ hactenus subiecta erat tota Bremensi ecclesiæ, donec absolvit eam inde suo labore idem Heremannus.«

²⁾ Helveg s. 340.

Innocens's buller. Det er nemlig først og fremmest højest usandsynligt, at de styrende mænd i den danske kirke skulde have ladet det komme til et brud med paven, dersom de da overhovedet satte pris paa forbindelsen med Rom, hvad jo de senere begivenheder tilstrækkelig viser de gjorde. På den anden side kan det heller neppe antages, at Innocens vilde have tålt en yderligere udsættelse, han var en mand af Bernhards strænge skole, der vel kunde blive nødt til at gå på akkord med den verdslige magt, men neppe var tilsinds at opgive pavedømmets værdighed ligeoverfor en fjern kirke, om den fremturede i sin genstridighed. Men da han nu ses at have anerkendt Eskil 1139, er der sikkert al grund til at antage, at det skridt der fra dansk side blev gjort til en forsoning med Rom, ikke har ladet vente alt for længe på sig, efterat den udtrykkeligste opfordring til det var udgået fra Aventinerbjerget.

Men det samme fremgår af gangen i annalernes fortælling, der er anlagt uden andet hensyn end den rent historiske følgeorden. Sendelsen til Rom omtales da, som det vil ses af det foregående, strax efter Hermans optagelse hos en dansk biskop; efter hans hjemkomst, fortsættes der derpå, gik der nogen tid før han gav sig i kongens tjeneste, og atter efter nogen tid blev han ved dennes hjælp biskop i Slesvig ¹⁾). Men dette bispeskifte fandt sted strax efter Erik Emuns død, og det må da vel have været denne konge han har tjent. Dette bekræftes også ved Erik Lams udtryk i gavebrevet til Herman, efterat han var fordreven fra sit bispesæde, at han nemlig udsteder det af ærefrygt for den hellige orden han tilhører, og »fordi han mandigen har hjulpet hans frænder« ²⁾); thi herved kan

¹⁾ »Hinc autem procedente aliquo tempore contulit se etiam regis illius obsequio, a quo post paululum condonatus est episcopali fastigio, cujus sedis est vulgo Slesvich nuncupatio.»

²⁾ »ob reverentiam ordinis sacri et quia meis necessitatibus viriliter astitit.»

der neppe sigtes til andre end hans morbroder og forgænger paa tronen. Vi træffer desuden alt Herman her i landet i Nov. 1135 som biskop Eskils kapellan blandt undertegnerne af et gavebrev i Nestved ¹⁾. Ligeledes kalder nekrologet i Lund ham for »kannik i dette kloster« ²⁾, og da han ikke kan være bleven det efter sit mislykkede forsøg på at blive biskop, siden kongen måtte forsørge ham ved et særligt gavebrev, må han vel alt have været kannik i Lund i Asgers tid. Men det vilde vistnok være særdeles påfaldende, om en tysk klerk uden særlige adkomster var bleven Eskils kapellan og kannik i Lund; ja det vilde endog være påfaldende, at det kunde falde ham ind at gå til Danmark uden særligt kald, til en tid, da kejseren vilde påføre os krig, fordi endel af hans landsmænd var bleven dræbte under de urolige forhold. Det falder vistnok naturligst at antage, at Herman er bleven søgt netop til dette hverv, og da vel nærmest af Eskil, der senere stadig ses at have taget sig af ham, dengang domprovst i Lund og den mest energiske mand i den danske kirke. Og at hans kald netop kom til at gå til de egne Herman opholdt sig i, lå da vel også naturligt nok deri, at Eskil havde sin uddannelse og sine ungdomsbekendtskaber fra den berømte skole i Hildesheim ³⁾. Ad denne vej er der dog heller intet til hinder for at Herman alt noget tidligere (han forlod Klosterrad 1129) kan være sendt op til Eskil, og at denne da selv har valgt ham til at udføre det vanskelige hverv i Rom.

Tidsbestemmelsen for denne sendelse synes dog at have endnu et bestemt tilknytningspunkt, skøndt det som alt hvad vi ved i denne sag kun som ved et tilfælde og af andre grunde er overleveret os. Den hellige Bernhard fra Clairveaux fortæller nemlig pave Evgenius i sin afhandling »de consideratione« et mærkeligt træk af uegennyttighed

¹⁾ Thorkelin, Dipl. I, p. 6.

²⁾ »H. ep. hujus congregationis canonicus«. Script. r. D. III, 435.

³⁾ Scriptores r. D. II, 638.

hos en af sine venner, kardinal presbyteren Martin, der var bleven udnævnt af Innocens i året 1130. Da han nemlig engang blev sendt som legat til Danmark, kom han ligeså fattig tilbage, som han var dragen derop, «uden guld fra det guldrige land», — noget der var uhørt i de tider, da kirkens nådegaver måtte købes så dyrt. I Florens gav stedets biskop ham en hest til at komme til Pisa med til paven, men også denne gav han ham tilbage, da bispen til gengæld ønskede Martin skulde tale hans sag. I Pisa traf han også Bernhard, der opholdt sig her i anledning af et kirkemøde, og tiden for legatens tilbagekomst må derefter vistnok sættes til forsommeren 1134 ¹⁾. Dette modsiges ikke på nogen måde ved at hans navn findes under et pavebrev fra December 1133, thi på en mand som Martin passer sikkert ikke den almindelige beregning for en sendelses langvarighed, hvorefter man har troet at burde sætte hans afrejse til 1132; han kom ikke til Danmark for at hædres eller berige sig, men for at udrette sit kirkelige ærende. Hvilket iøvrigt dette ærende var, antydes kun i de yngre kilder, der neppe altid er pålidelige. Således er det sikkert en løs formodning, der kun dårlig svarer til datidens forhold, når en fransk forfatter siger, at han kom herop for ved sin veltalenhed og sit mægtige eksempel at virke på folket ²⁾. Langt rimeligere lyder det, når den lærde Manrique siger, at han sendtes herop »for at be-

¹⁾ «Is card. presb. (M.) functus aliquando legatione in Dacia, tam pauper remeavit ut etc. — Ibi (i Florens) episc. loci donavit ei equum, quo Pisas usque, ubi eramus tunc, pervectus est»: Bernard. de consideratione lib. IV c. 5 (Opera 1719, I, 447). Baronius: Annales ecclesiastici ad 1134: Dum adhuc St. Bern. Pisis moraretur contigit reditus M. presb. card. ex legatione etc. — (XII, p. 237) jfr. A. Pagi critica IV, 486—88: hovedrådslagningen holdtes i Pisa d. 30 Maj.

²⁾ Aubéry: Hist. général des cardinaux I, 128: «Il receut ordre du pape d'aller en D. convertir par la force de ses predications et l'exemple de sa vie quelque peuple de ces pais Septentrionaux, d'ou il reuint etc. Saml. Pontoppidans Annaler I, 352.

kræfte landets rette kirkefyrste og reformere dets kirkelige forhold¹⁾. Thi man kan vel neppe tænke sig en sendelse fra Rom til Danmark ved denne tid uden at den jo måtte stå i forbindelse med erkebisperstriden, og Münster, der ikke kendte noget til Hermans sendelse, faldt derfor ganske naturligt på den formodning, at det var denne Martin (som han iøvrigt vistnok fejlagtigt kalder Cybo), der overbragte bullerne af Mai 33²⁾. Men dette synes dog lidet rimeligt; disse buller var en dom, der ubetinget gav Adelbero ret og pålagde biskop Asger, kong Nils og de andre danske bisper og stormænd en ubehagelig forpligtelse, og det er vistnok usandsynligt at slige domme overbragtes af en kardinalpresbyter, og det ovenikøbet således, at man ventede han vilde blive overøst med gaver. Langt snarere må man antage, at Martin var sendt herop med palliet til Asger, da en simpel klerk som Herman neppe kunde overlevere det i pavens navn, og sendelsens tid, den første halvdel af 1134, svarer da fortræffelig til den udvikling af begivenhederne, der i enhver henseende må anses for den naturligste.

Fra dette øjeblik af var forståelsen mellem pavekurien og det nordiske erkebispedømme genoprettet for bestandig, og det lykkedes aldrig mere nogen tysk prælæt at få paven på sin side i denne sag. Det var da en lykke, at Lund i Eskil ejede en mand, der både så hvad det gjaldt om, og forstod at kæmpe med de rette våben, thi Asger, der som det synes, havde fået sin værdighed mere ved andres end ved sin egen anstrængelse, forstod neppe at sætte tilbørlig pris på den, eller i alle tilfælde ikke at hævde den. Det

¹⁾ Manrique: *Annales Cistercienses* I, 241 (anno 1132, c. 7,1): „M. ab Innoc. papa in D. mittitur, confirmaturus provinciam vero pontifici et res ecclesie in ea reformaturus“. Det sidste har måske givet Aubery anledning til sin formodning.

²⁾ Münster: *Archiv* I, 14—16, sml. Aubéry I, p. 129—30. De senere kirkelige forfattere synes ikke at have lagt mærke til denne efterretning.

er derfor vistnok også med et sideblik til de kirkelige forhold, at den samtidige Roskildekronike siger om ham, at »han under rigets store nød ikke stillede sig som en mur for Israels hus, men bøjede sig som et siv for vejret«¹⁾. Det er derfor heller ingenlunde sandsynligt, hvad Helveg antager, at pavebullerne har haft nogen indflydelse på hans partistilling mellem Nils og Erik; det omslag der fandt sted sidst på året 33 forklares vistnok bedst af frygt for Eskils skæbne i Viborg og hans mægtige domprovsts indflydelse²⁾. Det går i det hele med de historiske tildragelser, der kun er halvt kendte, som med genstande der ses gennem en tåge: deres omrids er ikke blot utydelige, men langt større og mægtigere end i virkeligheden. Forskeren bliver tilbøjelig til at tilskrive dem en indflydelse, som de aldrig har haft, at drage dem med ind i forhold, som de er fremmede for, og i dem at søge forklaringen til det der ellers synes uforståeligt. Når tågen da letter, ses det ofte, at arbejdet i den henseende må begyndes forfra, da hele grundvolden svigter. Således ikke blot i henseende til Asgers partistilling, men også og især til bispestriden i Slesvig nogle år længere hen i tiden.

Det der i den henseende forelå i de tidligere kilder var følgende. Da Eskil blev erkebisp efter Erik Emuns død, kom Rig fra Slesvig til Roskilde og Herman fik hans bispesæde. Dernæst haves der et åbent brev af kong Erik Lam, udstedt i Lund³⁾, hvorved der tillægges Herman adskillige indtægtskilder, fordi han er bleven fordreven fra sit stift »ved en folkebevægelse« (tumultu et seditione populari). Senere træffes Herman i Lund indtil sin død mellem 1145 og 48⁴⁾ og hans gravsted findes endnu i domkirkens krypte. Hans efterfølger i Slesvig var en vis Åge (Occo),

¹⁾ Scriptores r. D. I, 382.

²⁾ Helveg s. 326 og 330.

³⁾ Thorkelin, Dipl. I, p. 7.

⁴⁾ 1145 var han tilstede ved domkirkens indvielse, og 1148 kendtes hans dødsdag, d. 16 Januar, allerede i Klosterrad.

der dog atter selv blev fordreven og først længe efter vendte tilbage under det store kirkeskisma 1161. Saxe angiver som grund til hans fordrivelse, at han havde gjort sig skyldig i et skisma, og som et fingerpeg med hensyn til tiden derfor står hans navn under et brev af erkebisp Adelbero, udstedt i Juli 1141 i Bremen ¹⁾. Af disse kendsgerninger har da P. E. Müller og efter ham Helveg ²⁾ sluttet sig til et skisma indenfor den danske kirke i anledning af Adelberos sejr 1133, således at Herman var Lunds, Åge derimod Bremens kandidat til den ledige bispestol i Slesvig; at denne sejrede først, hin senere, så de begge blev fordrevne efter hinanden og hver gik til sin erkebisp. Men denne opfattelse støder på store betænkeligheder allerede i de foreliggende kendsgerninger. Det er alt påfaldende nok at se en Tysker, Herman, som Lunds, ligeoverfor en Dansk, Åge, som Hamborgs lydbiskop; men endnu større vanskelighed opstår der af at Åge har medundertegnet gavebrevet til Herman i Lund, noget Müller da også forklarer som en fejlagtig læsning for Rig (Occo for Ricco). Men en slig fejl er det altid misligt at forudsætte, og især bliver det det her, hvor der netop ligger en stor betydning i at Åge er den eneste biskop der er tilstede, da man derved uvilkårlig ledes til den antagelse, at der er indgået mindeligt forlig mellem de to modstandere, og at Herman for bestandig har givet afkald på at bestige bispestolen, hvad der også bekræftes derved, at han ikke gik til Slesvig igen efter Åges fordrivelse. Den største vanskelighed er dog den, som Müller har overset, at det er en »folkebevægelse«, der fordriver Herman, og at man altså nødes til at antage, at Slesvigs indvånere hældede til Hamborgs parti på en tid, da dette tegn på Tyskhed tilvisse vilde være aldeles enestående. Vel kom det en tyve år senere til lignende sammenstød i Roskilde, i anledning af et bispevalg, ved

¹⁾ Lappenberg: Urkundenbuch Nr. 163.

²⁾ Notæ uber. til Saxo, p. 330—33. Helveg s. 341 ff.

hvilken lejlighed Tyskerne blev overfaldne og dræbte eller jagede ud af byen, men der er intet der tyder på at de end blot havde opstillet en egen kandidat til bispestolen, valget var kun den tilfældige anledning til at det nationale fjendskab kom til udbrud ¹⁾. Kongen og Eskil vilde da vel heller neppe have tålt sligt i en af rigets største stæder, og Herman vilde sikkert i dette tilfælde være bleven ført tilhage med våbenmagt.

Men alle disse vanskeligheder fjernes da ogsaa fuldstændig ved hin tyske klosterkrønike. »Kongen gav ham bispedømmet i Slesvig«, siger den, »men samtidig havde menigheden i hin by selv valgt en indfødt mand. Da Herman nu strax blev indviet, støttende sig til kongens stemme, blev hin ogsaa indviet, idet hans slægt og menigheden var på hans side, og støttet til deres hjælp bemægtigede han sig værdigheden og stedet« ²⁾. Åge stod altså så langt fra som den tyske kandidat, overfor den danske, at han tvertimod var den »indfødte« overfor den »fremmede«. Herved må der dog ikke tænkes på Hermans tilfældige fødested; han kom som kannik fra Lund, men Åge tilhørte uden al tvivl en indflydelsesrig sønderjydske slægt, og vi ser da det samme opført her som samtidig i Skåne, at folket ønskede bispedømmet skulde blive i en bestemt »indfødt« slægt, overfor hvilken Skåningerne f. Ex. kaldte Absalon og hans frænder for »fremmede«. Men naar det forholdt sig således med Hermans fordrivelse, når han af denne grund havde menigheden og da vel ogsaa kapitlet mod sig, så falder det helt naturligt, at han mismodig over sit gentagne uheld i at søge kirkens store embeder opgav tanken om at tiltvinge sig bispestolen og i mindelighed overlod

¹⁾ Saxo, ed. M. p. 737.

²⁾ »a quo (rege) condonatus est episc. — Sleswich —, interea electo ad eandem præsulatus sedem indigena a civitatis illius populo. Sed consecrato statim H. opitulante sibi regis suffragio, consecratus est et ille, astante ei consanguineo et civili populo, quorum prostremo proventus subsidio, dignitate potitus est et loco. —»

den til Åge, der da rimeligvis først herefter har modtaget indvielsen af Eskil.

Men herved kommer det til at stå uforklaret, hvorfor Åge er bleven fordrevet, som det synes kort tid efter. Det udtryk Saxe bruger om ham, at han var »smittet af et skisma« kommer igen i anledning af Eskils udenlandsrejse, »for ikke at smittes af et skisma«¹⁾, og måa sikkert henføres til en spaltning i pavedømmet eller erkebispedømmet. Men et paveskisma findes der intet spor til hos os før hint store der fordrev Eskil, og det er i sig selv usandsynligt, at en biskop på egen hånd skulde have blandet sig i forhold, der ikke vedkom ham og kunde berøve ham sin værdighed. Der findes derimod en bestemt efterretning om et skisma i den danske kirke, netop på den tid Åge må antages at være fordreven, skøndt det gøres så ubetydeligt og latterligt som muligt af Saxe. Det opstod, da Olav Haraldsøn havde ladet sig hyldes som konge i Skåne, og Eskil tiltrods for sin ed faldt fra ham og gik til Erik på Sælland. Olav indsatte da en ny erkebiskop, der også hed Eskil, og holdt sig en tid lang i rolig besiddelse af Skåne. Dette skønnes ikke blot af de gamle kongelister fra Lund, der opfører Olav som konge i to år, 1139—41, men også af Saxes fortælling, at han følte sig saa tryk i Skåne, at det lykkedes Eskil og Erik at overraske hans folk, da de lå spredte på deres gårde, medens de havde efterladt deres rustninger i Lund²⁾. Olav blev da fordreven og erkebispens hængt; men nu førte han kampen over til Sælland og dræbte her biskop Rig i Ramløse, hvorpå paven satte ham i ban; nogen tid efter faldt han. Rigs drab fandt sted d. 18 Oktober, som det synes 1140, skøndt nekrologet fra Lund henfører det til

¹⁾ Saxo, ed. M. p. 769: Occo, cui superioris scismatis contagio deponendi pontificatus causam tribuerat, — 772: (E.) ne scismatis contagio implicaretur.

²⁾ Scriptores r. D. I, 425. III, 433. Saxo, ed. M. p. 668—71.

kampens første, årbøgerne til dens sidste år¹⁾), begge angivelser som det synes vilkårlige og uden hensyn til begivenhedernes rækkefølge, som den findes hos Saxe.

Banlysningen, den første der traf nogen dansk konge, var sikkert ikke mindre foranlediget ved Olavs vilkårlige fremfærd i Lund, end ved hans voldsomheder på Sælland; han havde villet føre bispedømmet tilbage til et forlængst overvundet standpunkt, da det var undergivet kongens for-godtbefindende og de politiske forholds udvikling. Banlysningen, siger Saxe udtrykkelig, blev forkyndt de jyske bisper isærdeleshed, uden al tvivl fordi Olav også her havde sit parti. Han optrådte nemlig som sin faders og alle sine myrdede brødres hævner, som repræsentant for Nils og Magnus's parti, der senere havde sin hovedstyrke i Jylland, da Knud atter rejste dets fane. Også Harald Kesja var bleven valgt og hyldet på Urnehoved thing, kort før hans broder Erik lod ham dræbe, og det er øjensynligt at det ældre kirkelige parti, det der bukkede under ved Fodevig i det store bispefald, holdt sig til denne side. Den såkaldte »Roskildekrønne«, der oprindelig sluttede med Eskils og Rigs forflyttelse, før Olavs oprør, er skreven ud af dette partis ånd; derfor dadler den Knud og Erik Ejegod, derfor klager den over Asgers vankelmødighed og Nils's svaghed, derfor udstøder den et veråb over faldet ved Fodevig — »den bitre dag, den dødens og mørkets time, fuld af sorg og klage» — og viser tydelig sin misfornøjelse med at Eskil blev erkebisp og Rig biskop i Roskilde. Dette partis hoved var Olav, og det er da vel neppe for dristigt at antage, at også en af landets bisper kan have anerkendt hans erkebisp og derved være bleven inddragen med i hans fald. Det vilde også i henseende til tiden svare godt til at Åge hen i sommeren 1141 træffes i Bremen, medens vi ikke senere hører til ham, før han kommer tilbage tyve år efter, da Esbern, som vistnok var

¹⁾ Scriptores r. D. III, 460 og I, 161. 240. 252. 369.

hans efterfølger, havde måttet rømme landet. Dette forhold vilde da også forklare Eskils overstadige vrede over hans genindsættelse, så han strax på egen hånd banlyste ham midt under gudstjenesten, skøndt han vidste kong Valdemar holdt sin hånd over ham, — og ikke mindre Absalons ord da han traf ham paa Sælland, »at han troede kongen havde taget sig af Åge, ene for at ærgre Eskil¹⁾».

Det fremgår da heraf, at bispestriden i Slesvig efter Rigs forflyttelse ikke i nogen henseende har stået i forbindelse med de hamborgske erkebispers forsøg på at generhverve primatet over den nordiske kirke, og at der tvertimod er al grund til at antage, at Adelbero har ladet sagen fuldstændig falde efter den afgjørelse der var tilvejebragt ved Hermans sendelse; ligesom der overhoved aldrig af den grund har været nogen spaltning i den danske kirke.

II. Hartvig. 1148—68.

Skulde Hamborgs fordringer endnu engang få nogen betydning, da måtte det være under så forvirrede forhold som dem der indtrådte efter Erik Lams død, og de måtte frembæres af en mand som den Hartvig der fulgte Adelbero i erkebispedømmet. Hartvig var ikke blot prælat, men tillige udsprungen af en rig greveslægt, hvis lande, Stade og Ditmarsken, han arvede som domprovst efter sin broders død, samme år som Erik Lam ægtede hans skønne, men berygtede søster (1144).

Hartvig stod mellem de kæmpende partier med hele sin ærgærrighed, altid rede til at slutte sig til den, der vilde gå hans ærinder, altid istand til at yde anselig hjælp i penge og stridsmænd, tilgængelig for den hvis sager stod dårligt for øjeblikket, men kunde bringes påfode igen, indsmigrende og vindende overfor den der syntes at have fremtiden for sig. Det indtryk får man af hvad Saxe for-

) «cæterum non tam catholicarum partium odio quam ejus regisque litigio Oconis susceptionem imputandam docebat». Saxo, p. 769.

tæller om ham, og det kan da ikke negtes, at han i en vanskelig tid kunde blive en særdeles farlig fjende for det danske rige og den danske kirke.

Der er en mærkelig forskel mellem den måde Hartvig og den Adelbero tog sagen på. Medens denne strax ved sin tiltrædelse begyndte med højtidelige indsigelser på rette sted, hos paven, og vedblev med sine indsigelser, indtil det føjede sig så vel at han opnåede hvad han vilde, — men da så paven efter nærmere overvejelse alligevel afgjorde alt lige imod hans ønsker, føjede sig i det kirkelig rigtige og tav om den ting for fremtiden, — så optræder Hartvig på en helt anden måde. Det var kun ved given lejlighed han fremkom med sine fordringer; når Danmark eller dets første mænd var stedte i nød, da trådte han til for at fiske i rørt vande; når forskellige partier stod ligeoverfor hinanden og i stridens bitterhed glemte rigets ære over egen øjeblikkelig fordel, da søgte han at få løfter og træffe aftaler mod at yde al fornøden hjælp. — Hovedtanken i hans bestræbelser og resultatet af dem sammenfatter Saxeren Helmold med et suk i disse ord: »Udmærket som dobbelt fyrste, på grund af sin høje byrd, gjorde Hartvig sig den yderste umage for at generhverve lydbisperne i hele Danmark, Norge og Sverig, der efter historien engang har hørt under Hamborgs kirke. Men da han tillrods for sine tjenester og sin rundhåndethed intet opnåede hos paven og kejseren, gav han sig til at genoprette de forlængst nedlagte vendiske bispedømmer, for dog ikke helt at mangle lydbisper«¹⁾).

Nepe to år efter Hartvigs udvælgelse kom kong Knud til ham for at bede om hjælp. Efter sit nederlag ved

¹⁾ Qvi propter generis nobilitatem duplici principatu clarus, magno studio enisus est pro recuperandis suffraganeis episcopis universæ D., N., Sv., quos Hammenburgensi ecclesiæ qvondam pertinuisse commemorat antiquitas. Sed cum obsequiis et variis largitionibus nil profecisset apud papam et Cæsarem ne omnino careret suffraganeis aggressus est jam pridem abolitōs episcopatus Slaviæ suscitare«. Leibnitz II, 594.

Viborg var han flygtet til Sverig, derfra til Polen, så til Saxen til Henrik Løve, men overalt vendte man ham ryggen. Nu henvendte han sig til den mægtige erkebisp i Bremen og blev her modtagen med stor venlighed, fik penge og hjælpetropper og gjorde da atter et forsøg på at sætte sig i besiddelse af Jylland (1151¹). Ved denne lejlighed er det Saxe bemærker, at Hartvig var en fjende af de Danske for erkebispedømmets skyld, og der kan heller neppe være nogen tvivl om, at han jo har fået Knud til at give gode løfter for det tilfælde at toget lykkedes. Denne formodning bestyrkes yderligere ved et brev fra kejser Konrad til paven, hvori han blandt andet undskylder Hartvig for at han ikke er mødt i Rom til den fastsatte tid «for at hævde Bremerkirkens værdighed»²); Konrad havde nemlig holdt ham tilbage undervejs i Würzburg, hvor han midt i September holdt et møde med rigets store, og han beder paven sætte en ny frist for ham. Hartvig har altsaa ført forhandlinger og indgivet besværinger i sommeren 1151, og det ligger nær at henhøre dette til de ved Knud vakte forhåbninger, så Hartvig førte kampen i Rom, medens Knud førte den i Nørrejylland og Frisland. Men for denne Gang afgjorde våbenlykken foreløbig sagen; Knud kom tilbage som flygtning, gentagne gange overvunden, og Hartvig greb strax til en ny rolle, den at mægle mellem kongerne. Knud skød sin sag ind for kejseren, ligesom hans fader, Magnus Nilsson havde gjort, og Sven fulgte snart hans eksempel efter Hartvigs råd, og det i de mest smigrende, næsten ydmyge udtryk³). Det blev dog ikke Konrad der kom til at afgøre denne strid, thi han døde i Febr. 1152; men Frederik Rødsæg optog sagen efter ham og tilkendte Sven riget, medens Knud og Valdemar fik store

¹) Saxo, p. 684.

²) Lappenberg Nr. 196: rogamus ut diem et terminum pro conservanda ecclesiæ Bremensis dignitate sibi constitutum benigne illi remittatis etc. Pertz, Leges, II. 88.

³) Lappenberg Nr. 199.

forleninger. Dermed døde da også for dengang tanken om at gøre noget for Bremen hen, Sven sad nogle år rolig i sit rige, indtil folkestemningen slog om og han måtte vige for sine medbejlere.

Da drog Hartvigs stridsmænd atter op i Jylland med en fordreven dansk konge; erkebisen var selv med og Danevirke åbnedes med hans gyldne nøgle. Men toget mislykkedes aldeles; Sønderjyderne, der følte sig for svage til at gøre modstand efterat deres naturlige værn var brudt, drog mod nord »for at bevare troskaben mod deres fædreland«¹⁾, og Tyskerne blev snart kede af at ligge der ved vintertid (1155—56) og vendte om med Sven. Heller ikke dennegang tales der udtrykkelig om at Sven havde lovet Hartvig noget i henseende til den danske kirke; men vore kilder har som omtalt aldeles ikke deres opmærksomhed henvendt på dette punkt, og det ligger så aldeles i hele situationen at noget sligt må være sket, at der neppe kan være tvivl om hvorfor Hartvig tog sig så ivrigt af Sven. At denne, der iøvrigt holdt på rigets værdighed, dog ikke altid tog det så nøie med sine midler, viste han noget senere, da han sendte en gave til Ryboernes afgud Svantevit for at få hjælp af Venderne mod sit fædreland.

Endelig prøvede Hartvig det også med den tredje og lykkeligste af den tids konger, Valdemar. Allerede tidligere havde han haft lejlighed til at indsmigre sig hos ham, da han advarede ham mod Svens falskhed på en rejse²⁾; nu da han var bleven enekonge og var kommen i en bitter fejde med Eskil og flertallet af de danske bisper, troede Hartvig øieblikket belejligt til at minde om Hamtorgs ældre rettigheder. Dette fremkom på det bekendte møde ved kejser Frederiks hof, hvor Valdemar tog riget til len af kejserdømmet og tildels anerkendte den skismatiske pave

¹⁾ Saxo, p. 713.

²⁾ Saxo, p. 708.

Victor. Men heller ikke her opnåede Hartvig noget; thi der siges kun, at han fremsatte sin fordring¹⁾, medens der intet forlyder om kejserens svar, og efter Helmolds almindelige bemærkning, at han kun fandt døve øren hos kejser og pave, kan man vistnok med sikkerhed slutte, at der intet hensyn toges til hans klager. Hvad Valdemar personlig angår, da fandt Hartvig uden al tvivl i Absalon en så energisk og indflydelsesrig modstander, at der sikkert aldrig har været nogen alvorlig tanke hos kongen om at opgive det nordiske erkesæde af bitterhed mod dets øjeblikkelige repræsentant. Dermed synes Hartvig da også at have slået sig tiltåls, idetmindste forlyder der intet videre om noget forsøg fra hans side efter den tid. Først over tyve år derefter troede en nyvalgt erkebisp, Hartvig II, at kunne benytte rigets øjeblikkelige forlegenhed i kampen med Bugislav af Pommern, til at få en bekræftelse på erkesædets gamle ret, men paven afviste sagen foreløbig, og den synes aldrig at være bleven bragt på bane igen efter den store sejr, Absalon næsten til samme tid vandt over Venderne hele styrke, hvorved rigets anseelse var hævdet for lang tid²⁾.

Der er dog endnu en begivenhed i vor kirkes historie, der fortjener en nærmere undersøgelse på dette sted, dels fordi den giver anledning til at kejseren for en stund tager sig af Bremens fordringer og dernæst opgiver dem for stedse, dels fordi den kaster et lys også over andre punkter af vor historie, — nemlig Eskils fængsling på tilbagerejsen fra Rom. For imidlertid at få det rette syn på denne tildragelse vil det være nødvendigt at betragte den i hele sit sammenhæng med de større begivenheder den gav anledning til.

¹⁾ Annales Stadenses (Pertz VI, 344): »Venit Hardvicus, Brem. arch. conquerens ibidem, qvod tria regna, D. Sv. N. se de sua sede abstraxerint violenter, cum jure deberent suam sinodum observare«. (Lappenberg p. 210.)

²⁾ Pavebrevet af 5 Maj 1185 hos Lappenberg Nr. 268.

I året 1156 (eller 57?) blev Eskil tilligemed en anden dansk biskop opsnappet i det vestlige Tyskland, da han kom tilbage fra en rejse til pavekurien. Han blev udplyndret og kastet i fængsel, for at nødes til at betale løsepenge, og det nyttede ham ikke at han bad kejseren om beskyttelse, thi denne tog sagen helt koldsindigt og lod den bero¹⁾. Der herskede dengang et meget spændt forhold mellem paven og kejseren, og det var denne neppe ukært at få en lejlighed til at ærgre sin hemmelige fjende. Det var da heller intet der kunde forbitre Hadrian mere end en slig lovløshed mod en af kirkens fyrster, der tilmed stod i et personligt venskabsforhold til ham, og denne lille begivenhed blev en gnist der for en kort tid lod den dybe modsætning mellem den høieste verdslige og kirkelige magt slå op i lyse luer, — indtil atter fornuften tog lidenskaben tilfange og kampen udsattes nogle år endnu. — Da kejseren ikke vilde lægge sin indflydelse i vægtskålen, men rimeligvis henviste til den almindelige måde at slippe ud af en sådan forlegenhed på, ved at betale for sig, forbød Eskil på det bestemteste sine frænder og landsmænd at foretage det mindste i den retning og henvendte sig med sine klager til Hadrian. Denne blev i høj grad forbitret over kejserens ligegyldighed og afsendte et tordenbrev til mødet i Besançon, i Oktober 1157, med to af kirkens højeste prælater, sin kansler, kardinal Roland, den senere pave Alexander III, og kardinalen Bernhard. Paven betegnede heri erkebispens fængsling som en uhørt forbrydelse, en fornærmelse ikke blot mod kirken, men også mod kejserdømmet, der ikke på nogen måde kunde lades ustraffet. Det var ham derfor uforklarligt, hvorledes kejseren havde kunnet se så ligegyldig på en sag der var vidt og bredt bekendt og havde vakt alles forbavselse; følgen var, at ophavsmændene efter hans optræden anså sig for brødefri, da retfærdighedens arm ikke traf dem strax.

¹⁾ Urstisius, germ. hist. I, 199.

Paven havde søgt grunden til denne opførsel hos sig selv, men var ikke istand til at finde den, thi stedse var han sig bevidst at have vist Frederik venskab, ligesom han havde givet ham kejserkronen. »Alligevel må vi formode og frygte, fortsætter han, når det er øjensynligt, at du ser gennem fingrene med en så uhørt forbrydelse, der er sket ikke mindre til kejserdømmets end til hele kirkens fornedrelse, at du ledes til denne ligegyldighed ved had og bitterhed mod din milde moder, den hellige romerske kirke og os selv, et had der maa være vakt ved slette menneskers indflydelse¹⁾. Da dette brev var læst op, kom det til et heftigt ordskifte om den påstand, at kejseren havde sin værdighed og krone som len (*»beneficium«*) af paven, og den ene af prælaterne spurgte i samtalens hede, af hvem han vel ellers havde den, om det ikke var af paven? Da sprang den tapre Otto af Wittelsbach op og vilde have kløvet hans hoved med sit sværd, men Frederik lagde sig imellem og lod legaterne drage tilbage med frit lejde, dog således at rejsen blev dem bestemt foreskrevet. — Det blev imidlertid ikke herved; kejseren sendte en skrivelse omkring i riget for at meddele alle hvad der var forefaldet og hvad paven havde anmasset sig at udtale i sit brev; med en skærende ironi henpeges der på hans kald som fredens fyrste og velsignelsens herre, som den hvis rige ikke er af denne verden, men som dog vil herske i den. — Paven optog på den anden side den tilkastede handske og udstedte et brev til de tyske bisper, hvori han fortalte dem sagens sammenhæng fra sit synspunkt og opfordrede dem til at holde med ham og kirkens fordringer. Deres svar blev imidlertid afgjørende for stridens udvikling; de sagde nemlig, at de i dette punkt måtte holde med deres konge, den romerske kejser, der takkede gud og sit folks valg for riget og værdigheden. Da gav ogsaa Hadrian

¹⁾ Radevici appendix de rebus Fred. imp. I. c. 9. (Urstisius: Germ. hist. I. 480. sq.)

efter, så meget mere som Frederik stod rustet til et tog til Italien for at tugte Milano; han sendte undskyldning og en meget spagfærdig forklaring af ordet »beneficium»¹⁾, og kejseren modtog gerne i dette øjeblik hans hånd til forlig på dette vilkår: det var en sejr, der atter for kort tid syntes at hæve den verdslige magt over kirkens voxende vælde. Dette forlig sluttedes i Augsburg i begyndelsen af sommeren 1158 og kort efter drog Frederik til Italien.

Det der oprindelig havde givet anledning til hele striden, uretten mod Eskil, omtales ikke mere, hverken i brevene eller i fortællingen. Der kan dog ikke sluttes noget som helst af den tyske kildes tavshed i den henseende, thi hovedsagen var for den at fremstille de to stormagters holdning i principstriden, anledningen var for den en ubetydelighed. De danske forfattere har antaget, at kejseren foranledigede Eskils befrielse efter det strænge pavebrev, men selv om det kunde bevises, at han ved denne tid slap ud af fængslet, er det lidet troligt, at det var kejseren han skyldte det; thi netop nu måtte det være ham dobbelt om at gjøre at trodse og krænke kirkens mænd.

Men der foreligger i virkeligheden intet der kunde tale for at Eskil har været tilstede her i landet før i August måned 1158, da han har undertegnet et gavebrev²⁾; og da hele undersøgelsen af hans stilling i striden kommer til at hvile herpå, vil det være nødvendigt at imødegå de indvendinger der kan rejses herimod. Det er da først og fremmest antaget som en historisk kendsgerning, at kong

¹⁾ »licet enim, hoc nomen, quod est »beneficium«, apud quosdam in alia significatione, quam ex impositione habeat, assumatur: tunc tamen in ea significatione accipiendum fuerat, quam nos ipsi posuimus, et quam ex institutione sua noscitur retinere. Hoc enim nomen ex »bono« et »facto« est editum, et dicitur beneficium apud nos non feudum, sed bonum factum. In qua significatione in universo sacræ scripturæ corpore invenitur etc. Urstisius, p. 490.

²⁾ Thorkelin, Dipl. I, p. 13—14.

Valdemar blev kronet af Eskil efter sin sejr på Grædhede i Oktober 1157, og dette er da atter bleven afgørende med hensyn til formodningen om Eskils befrielse ¹⁾. Alligevel er der i virkeligheden intet der taler for at denne kroning har fundet sted. Allerede i og for sig vilde den være besynderlig enestående i vor historie; Valdemar II er den første konge der krones efter tronbestigelsen, før den tid synes kroningen at have haft en noget anden betydning, den synes mere at have været et fremtidsløfte end et tegn og en indvielse for den der alt havde magten. Magnus Nilsson og Sven kronedes af de tyske kejsere som deres lensherrer, det var for at forherlige ham, når de bar sværdet foran ham. Senere kronedes de to børn Magnus Erlingsøn i Norge og Knud Valdemarsøn i Danmark; det var en kirkelig indvielse til en stor fremtid. Mellem disse vilde Valdemars kroning, om den havde fundet sted, stå som en afvigelse, hvis hensigt i hvert tilfælde måtte være stærkt udpræget, og da nærmest være at vise sin uafhængighed af kejserdømmet; men det passer kun slet til at han næste år sender folk til Tyskland med hyldningsløfte. Desuden kan det ikke let tænkes, at samtiden, der lagde så stor vægt paa Knuds kroning, skulde have glemt Valdemars, og dog er der ingen af de samtidige kilder der ved noget om den at sige; alle lægger de derimod vægt på, at han efter slaget i Jylland blev enekonge ²⁾. Dertil kommer, at Valdemar aldrig i sine breve betegner sig selv som kronet, hvad der derimod er tilfældet med Knud. Denne modsætning kommer især frem i den sællandske kirkeret der siges at være given »a fiurtande vintær valdemar konungs, sithæn han varth en valdugh konung — oc en iamlangæ oc tre ukæ oc

¹⁾ Helveg, s. 383, 386.

²⁾ Saxo p. 736. Sven Ågesön: »V., gloriosus victor, solus regnum obtinuit«. — Script. I 63. — Knytlingesaga: »þá fékk V. k. einvald yfir øllu Danaveldi«. k. 119. — Chron. Erii regis: »V. obtinuit monarchiam totius Daciæ«. Script. I 163. Annales Esrom.: »V. totum regnum obtinuit«. Sc. I 241 osv.

thre daghæ, sithæn — kong knut konung valdemar sun var crunæth oc til konung vight« osv. ¹⁾).

Der er kun en ældre kilde der har noget om Valdemars kroning, men den har da havt det held eller uheld at blive troet bedst af dem alle, nemlig den såkaldte Roskildekrønneke. Selve den gamle krønneke går kun til omtrent 1139, som tidligere omtalt, men den findes fortsat til kong Valdemar II's tid, således som den er overleveret os. Det træffer sig dog så heldigt, at originalen til denne fortsættelse i den nyere tid er kommen for dagen, nemlig i den »vita Canuti ducis«, der synes at være skreven 1170 i anledning af Knuds skrinlæggelse ²⁾); thi det beror øjensynlig på en misforståelse, når den lærde udgiver vender forholdet om, da det der i levnedbeskrivelsen falder som en naturlig fortsættelse i samme tone og omfang som det foregående, i krønneken står som løsrevet og langt mere kortfattet end det øvrige. Men krønneken indskyder nu netop sin glimrende skildring af Valdemars kroning, der uden al tvivl er tagen fra sønnens (c. 1204), i levnedbeskrivelsens simple beretning, at Valdemar efter sin sejr blev enekonge i Danmark og bragte held og lykke til dets hårdt betrængte strande ³⁾).

¹⁾ Thorsen: Vald. sællandske lov s. 74.

²⁾ udg. af Waitz i »Abhandl. der Gesellsch. der Wissensch. in Göttingen VIII.»

³⁾ Vita Can. lectio VII. Deinde cum proditore in Grathæheth dimicans (V.) prout quod deus voluit victoriam obtinuit, et sic tota Dacia ejus data est dicione.

Anonymi Rosk. (Scr. I 368) (Sv.) in G. cum eo (V.) dimicans, prout deus voluit, infeliciter occubuit etc. — Post hæc gloriosus V. — a cunctis optimatibus Daniæ in regnum assumptus, atque ab Eskillo archipresule in regem unctus et purpuratus et diademate gloriosissime coronatus, atque in regni solio honorifice collocatus est anno d. i. 1157.

Rex igitur V. victoriosus paganos ad fidem etc.

Qvi regnum Daniæ 26 a. nobiliter rexit. Nam paganos ad fidem etc.

Der er endnu en anden tidsbestemmelse, der kunde synes at bevise Eskils nærværelse her i landet idetmindste tidlig på året 1158, nemlig Vitskøl klostres stiftelse. Selve stiftelsesbrevet, der er undertegnet af Eskil og sex bisper, mangler dog år, men det må antages at have været en tradition i klostret selv, at det var udstedt den 1 April 1158¹). Her kunde dog let en forvexling finde sted, da opgivelserne af år er så usikre på denne tid; således henfører de samme årbøger, der omtaler Vitskøl kloster ved 1158, Knuds drab i Roskilde og slaget i Jylland til to forskellige år, 1156 og 57, medens andre sætter disse begivenheder til 57 og 58 eller blot til 58²); dagen sættes det eneste sted hvor den forekommer til d. 5 April³). Men selv om den 1 April 58 var klostrets stiftelsesdag eller med en vis ret fejredes som sådan, er dermed ikke sagt, at brevet, den sidste højtidelige bekræftelse, var udstedt den dag; dersom Eskil ikke var tilstede, dengang kongen gav brødrene sin gård, vilde der vel endog være sandsynlighed for at man havde udsat bekræftelsen til erkebispens tilbagekomst. En anden omstændighed kunde dog synes at tale for at brevet alligevel var udstedt på den opgivne dag, den nemlig at biskop Asger fra Roskilde har undertegnet det; thi han antages at være død d. 18de April 1158⁴). Men vistnok med urette. Dagen er sikker nok, siden den findes i nekrologet fra Lund, men året findes kun i de annaler der nylig er omtalte som upålidelige i deres opgivelser. Uden tvivl var det 1159; thi at Saxe fortæller Absalons udvælgelse til biskop ligeefter Valdemars første påtænkte tog til Venden (i sommeren 1158) og henfører den til »eadem tempora« (p. 737) beviser intet. Det eneste faste holdepunkt der synes at

¹) Scriptores IV, 462 Helveg s. 389. Annales Cistercienses har vistnok efter samme kilde 1158 som stiftelsesår for »Vitæ schola«.

²) Chron. Erii regis. Scr. I, 162. Chron. Dan. p. Sialandiæ II, 615 (Annales Nestved. I, p. 369. Annal. Esrom. I, p. 241).

³) Chron. Erii regis.

⁴) Müller ad Sax. p. 737.

foreligge er tidsbestemmelsen under den sællandske kirkeret, der siger at d. 21 Juli 1171 faldt i Valdemars 14de og i Absalons 13de år; men da det ikke kan antages, at bispevalget efter Asgers død kan have medtaget over et fjerdingår (18 April — 21 Juli) så må det vistnok sættes til 1159¹⁾. Der er da intet til hinder for at henføre det af Eskil og Asger underskrevne stiftelsesbrev for Vitskøl kloster til en senere måned i året 1158 eller til d. 1 April 1159, eftersom man vil foretrække kildernes opgivelse af år eller dag.

Derefter kan vi vende tilbage til Eskils fængsel og med mere frihed veje grundene for og imod hans løsladelse 1157. Det træffer så heldigt, at der er bevaret os et brev Eskil skrev hjem »til Danmarks konger og høvdinge, bisper, abbeder, den menige klerus og det hele folk«. Efter tiltalen må det antages at være skrevet før den sidste afgørelse mellem kongerne, der falder sammen med mødet i Besançon (Okt. 57), og hele dets tone svarer også nærmest hertil. Eskil fortæller ikke at han er tagen tilfange, det forudsættes som bekendt; han vil derimod fortælle, at kejseren ikke vil befri ham, og han skriver i en tone, der viser, at han er mægtig greben af den afgørelse for kirken og sig selv, han ser deri. Den lidenskab hvormed han bevidner, at han er redebon til at lide og dø for kirken, forklarer da også tildels den heftighed, hvormed paven skriver til Frederik; denne kunde neppe have truffet et farligere punkt i kirkens store organisme end Eskil fra Lund. Han vil fortælle sine landsmænd hvad det er man beskylder ham for, siger han: »Kejseren påstår at han har forsyndet sig hårdelig imod ham og gjort sit til at formindske hans rige og krone«. Han er ikke istand til at udgrunde, hvor og hvordan det er sket, men »han attrår det danske riges hæder og den danske kirkes højhed så meget, at han

¹⁾ Valdemars 14de år er Oktober 1170—71; Absalons 13de bliver efter denne antagelse forsommeren 1171—72; 21 Juli 71 falder altså i dem begge.

hellere vil lide for den end herske i den«. Det han dog især skriver for, og det han vil pålægge kongerne og sine undergivne er, at de ikke på nogen måde må tænke på at løskøbe ham af fangenskabets: kirkens anseelse er nedbrudt, agtelsen for dens tjenere forsvunden, når dens lærer og hoved skal kunne gribes op på alfarvej og bydes ud tilfals. Derfor beder han dem kun ved forbønner at virke for hans løsladelse, og han byder og befaler på det indstændigste, at ingen må vove at komme med nogen anden løsepenge; engang er han genløst med Kristi blod og anden gang skal det ikke ske ved gods og guld ¹⁾.

Hvad der tydeligt fremgår heraf er da, at kejseren ikke på nogen måde holder på ham, og at Eskil heller ikke forudsætter sligt. Var det ham eller Hartvig af Bremen om at gøre at ydmyge netop Eskil, da vilde de selvfølgelig ikke have ladet det komme an på en pengesum. Kejseren vil kun slå fast, at hver mand i slige sager skal skøtte sig selv, det har intet med kejserdømmet at bestille, medens Eskil og paven påstår, at kejserdømmet er kirkens sværd. Derfor kommer Frederik også frem med sin personlige anke mod Eskil: »havde vi været venner«, har han vel omtrent svaret, og havde der været nogen personlig grund for mig dertil, skulde jeg gerne befri dig, dog ingenlunde af hensyn

¹⁾ «Qvalis autem sit ea, vel qvæ fuerit nostrorum causa vinculorum, audiant domini mei et amici mei, fratres mei et sacerdotes mei. — Dominus imperator Romanus nos apud eum graviter pecasse imponit, et nos sui regni et suæ coronæ diminutionem fecisse causatur. Nos autem super his conscientiam nostram recolentes, ubi aut qvando hæc fecerimus, nequaquam reperire valemus. — In tantum enim Danici regni honorem et Danicæ ecclesiæ exaltationem desidero, ut gratius sit mihi pati pro ea, quam regnare in ea. — Oro vos solis orationibus innocentiam meam redimere. Mando et mandando præcipio, ne de alia redemptione aliquis vestrum audere præsumat. Ego etenim semel Christi sanguine redemptus, iterum non requiro redimi. — Præterea infamis est redemptio, qua libertas periit ecclesiæ, qvæ servitus comparatur. Necesse est enim, ut membra serviant, si caput humiliter sub tributo etc.» Pontoppidan *Annales* I. 558—559. Helveg s. 380—81.

til dit embede, thi det vedkommer mig ikke; men tvertimod, du har bidraget dit til at fjerne det danske rige og den danske kirke fra mig«. I denne påstand ligger der en klage ikke blot af Hartvig, men sikkert også af kejserens lensmand Sven, som Eskil havde svigtet i det sidste øjeblik og derved tvunget til at forlade landet. Men Eskil føler så dybt det forargelige i, at en mand som han skal være udsat for at måtte betale for sin frihed, at han hellere vil dø i fængsel end komme tilbage med vanære, og på dette punkt står striden for hans vedkommende, da pavens brev bringer kejserens hele vrede til udbrud. Det kan ikke undre os, at Hartvig nu igen er påfærde; et sligt øjeblik kom måske aldrig mere. Han fik da et halvt år efter, da striden var kommen til sin fulde udvikling ved de bitre rundskrivelser og vægtskålen afgjort hældede til kejserens side ved de tyske bispers svar, en bekræftelse af Frederik på hele sit erkebispedømmes gamle omfang, således som kejser Ludvig forud havde bestemt det (d. 16 Marts 1158). Det var en afgørelse, der på en vis måde svarede til den Adelbero opnåede af Innocens, men den var heller ikke af længere varighed. Der fortælles nemlig, at danske udsendinge kom til Augsburg i sommeren 1158, samtidig med pavens legater og bad om kejserens bekræftelse på Valdemars valg. Frederik modtog dem venlig, tog imod deres ed og løfte, men forlangte, at kongen selv skulde fremstille sig for ham inden 40 dage efter hans tilbagekomst fra det tog til Italien, han nu stod i begreb med at gøre ²⁾. Det synes da at være dette løfte der var den egenlige grund til at Valdemar virkelig i året 1162, — før kom Frederik

¹⁾ Lappenberg, Nr. 208.

²⁾ Eodem loco, iisdemque diebus nuntii regis Daciæ nuper electi, principis adeunt præsentiam, postulantes quatenus investituram de regno suo regi mittere, ac electionem de ipso factam ratihabitione confirmare dignaretur. Exaudivit eos imperator, præbito et accepto ab eis sacramento jurisjurandi. Post reditum suum de Italia infra XL dies regem ad curiam venturum et regni administrationem de manu principis, debitæ fidelitatis interposita securitate, suscepturum. Radevicus, lib. I, c. 24. Urstisius p. 491.

ikke tilbage — drog ned og aflagde hyldningsløftet. Men forliget i Augsburg må sikkert anses for også at have omfattet Eskil og den nordiske kirkes hele stilling, således at erkebispens slap ud af sit fængsel uden løsepenge, og blev anerkendt i sin værdighed som Nordens primas. Dette fremgår nemlig ikke blot af den måde forligets bekræftelse i Besançon omtales på ¹⁾, men også af de to følgende pavebuller om denne sag. Den 21 Febr. 1159 bekræfter Hadrian den hamborgske kirkes rettigheder og grænser, men således, at kun Vendland, ikke Norden omtales ²⁾; og hvad der er endnu mærkeligere, året efter giver den kejserlige pave Victor, der blandt sine få tilhængere også talte Hartvig af Bremen, medens Eskil var hans bitre modstander, den selvsamme bekræftelse efter alle de gamle pavers privilegier ³⁾. Under disse omstændigheder kan der ikke være nogen tvivl om, at jo kejseren har skiftet politik i denne sag — thi for ham var den et rent politisk spørgsmål, — og at han har sat så megen pris på Valdemars underkastelse, der ikke ved et tilfælde kan være sket »i de samme dage« som Hadrians, da der alt var gået henved et år siden han blev enekonge, og over 3 år siden han kom til magten, at han ligeoverfor den har opgivet det kirkelige bånd, der knyttede Danmark til Saxen, og som han måtte indse dog ikke kunde holde i længden. For den danske politik måtte opgaven nu blive at befri riget for dette afhængighedsforhold, og hvor stærkt der arbejdedes i den retning, fremgår tilstrækkelig af Sven Ågesøns og Saxes skrifter, som også af den meget sigende efterretning, at man ved denne tid begyndte på Danevirkes udbedring ved en mægtig stenmur.

Resultatet af disse spredte undersøgelser af erkebispedømmets stilling til Hamborgs fordringer kan da sammenfattes i følgende hovedpunkter:

¹⁾ »Vald. duo regna, Daciæ et Sveciæ, ab imperatore suscepit.« *Annales Stad.* — *Pertz*. VI, 344.

²⁾ *Lappenberg*, Nr. 217.

³⁾ *Lappenberg*, Nr. 221.

Pavestolen stillede sig kun engang afgjort på Hamborgs side, og det væsenlig efter kejserens tilskyndelse, 1133. Før den tid udgik der kun mæglingsforsøg fra den, senere så godt som intet.

Fra dansk side besvaredes pavens afgørelse 1133 ved en sendelse af den tyske klerk Herman, hvilket havde Lunds højtidelige anerkendelse tilfølge, rimeligvis ved kardinalpresbyteren Martin i foråret 1134.

Bispestriden i Slesvig 1138 står ikke i nogen forbindelse med Hamborgs fordringer, og der haves overhoved ingensomhelst efterretning om, at disse har afstedkommet nogen spaltning i den danske kirke.

Hartvigs forsøg på at generhverve det nordiske primat er politiske intriger; han søger at få kronprætenderne på sin side, først Knud, senere Sven, endelig Valdemar.

Eskils tilfangetagelse 1156 står ikke i nogen forbindelse med erkebispestriden, men bliver et led i den større kamp mellem kejser og pave. Alligevel bliver den af afgørende betydning for kejserens stilling til den nordiske kirke, da han først optager Bremens fordringer og derpå for bestandig opgiver dem.

Lejlighedsvis er her desuden formentlig følgende punkter efterviste:

Åges fordrivelse fra Slesvig skyldes et skisma i Lund, medens Olav Haraldson var konge i Skåne.

Valdemar I blev ikke kronet efter sejren i Jylland.

Absalon blev ikke biskop i Roskilde før 1159 og Vitskøl kloster må antages at være endelig funderet efter sommeren 1158.

De danske udsendinges hyldningsløfte i Augsburg 1158, der atter var den nærmeste anledning til Valdemars Tysklandsrejse 4 år senere, gik væsenlig ud på at opnå Eskils løsladelse og kejserens anerkendelse af den nordiske kirkes uafhængighed.